

Рецензия

на дисертационния труд на Мартин Милчев Димитров, редовен докторант към катедра Нова и съвременна обща история към Историческия факултет на Софийския Университет “Св. Климент Охридски” на тема -

“СССР и Япония (1945-1960). Ролята на дипломатията за нормализиране на отношенията”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по научно направление 2.2. История и археология

Мартин Милчев Димитров защитава магистърска теза в МП „История и съвременно развитие на страните от Източна Азия“ към Историческия факултет на Софийския Университет „Св. Климент Охридски“. Работата му е свързана с финалния етап от Втората световна война и сблъсъка между СССР и Япония, като дава насока на по-нататъшното му научно израстване и интереси. Докторантът успява да осъществи три специализации в рамките на изследването на сега разглежданата тема. През 2016 г. е в Университет на Мухамадия „Проф. д-р Хамка“ в Индонезия по програма Еразъм+, през лятото на 2017 г. работи в архивите на Външното министерство на Руската федерация, благодарение на специализацията си в Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“, финансирана по програма „Сасакава“, а в края на 2017 и началото на 2018 г. специализира в Университета „Мейджи“ в Токио, което му дава достъп и до японските документи, свързани с вътрешната и външната политика на страната през разглеждания период. Свободното владение на руски, японски и английски език отваря пред него възможността пряко да използва събраната информация, като представя гледната точка на двете основни историографски школи, които се занимават с разглежданата проблематика.

Темата на дисертационната работа е изключително важна и дори актуална от гледна точка на сложната дипломатическа обстановка, която се очертава в региона на Източна Азия днес. Ключов сегмент от тази проблематика са отношенията между Руската федерация и Япония. Нерешените дипломатически и териториални въпроси блокират пълното политическо урегулиране на връзките между двете страни. В следствие те са близки икономически партньори, но остават политически разделени, а историческите натрупвания пречат на потящото им сътрудничество, което е търсено и от двете правителства днес. От началото на 2018 г. Токио и Москва на няколко пъти повдигат въпроса за подписването на мирен договор между тях.

Дисертацията на Мартин Димитров се занимава точно с проблема за блокирането на двустранните връзки в началото на Студената война и опитите за постепенна нормализация на контактите и излизането им от задънената улица, в която навлизат поради идеологическия конфликт, доминиращ света в този период.

Изследването е разработено на хронологичен принцип. Съдържанието е оформено в увод, три глави и заключение.

Уводът е разделен на пет подчасти. Първата е насочена към въвеждане на читателя в проблематиката и очертаване на целите на дисертацията. Като първа от тях е посочено проследяването на „историческото развитие на териториалния спор“ между СССР и Япония. Важно уточнение е, че не се търси заемане на страна при този проблем, а задълбоченото му представяне и осветляване на основните противоречия. Друга основна цел посочена от М.

Димитров е посочването на механизмите, по които действа съветската външна политика във времето от края на Втората световна война до смъртта на Сталин. По отношение на Япония авторът също цели очертаването на системите на външната политика, но и допълнително обхваща външната намеса при създаването на политическия модел в страната.

Втората ключова част от увода е историографският обзор по темата на дисертацията. В нея изключително добро впечатление прави разбора и анализа на изследванията публикувани по основните проблеми както в съветската, така и в японската историографски школи. Много важни са и заключенията относно характера и състоянието на първичните източници, които служат за основа на вложените в него исторически произведения. В тази част на изследването има включени уточнения, на първо място относно използването на термините, свързани с териториалния спор между СССР и Япония, който продължава да е основен проблем в отношенията между Москва и Токио и до днес. Другата бележка се отнася до изписването на японските имена и понятия. Тъй като докторантът говори свободно и използва японски език, той обяснява подробно начина на представяне на японските лични имена и термини. Използваните начини на транслитерация и транскрипция са подбрани изключително добре, като по този начин се изчерпват и забележките, които биха могли да бъдат отправени от филоложка страна към разработката.

Другата приносна част на дисертацията е представянето на ситуацията около изворите, които могат да бъдат използвани по проблематиката. Представени са основните документални колекции и мястото където могат да бъдат използвани. При това ясно се вижда, че М. Димитров е работил както в руски, така и в японски архиви. Описаната в увода изворова база дава да се разбере, че документалната основа на разработката е много солидна.

Първата глава на изследването се занимава с проблемите на отношенията между СССР и Япония, веднага след края на Втората световна война, като включва и изграждането на санфранциската система в дипломатията. Началото на тази част представя в исторически план корените на териториалния спор между двете страни. Изчистено и с добре направен анализ са изложени дипломатическите договори, които оформят политическото положение, касаещо Курилските острови и остров Сахалин в периода до световния конфликт. Интерес представлява и очертана рамка на въпроса за включването във войната и възможностите за военен сблъсък между двете страни в края на 30-те и началото на 40-те години на ХХ в.

Втората част на главата показва опитите на САЩ и Великобритания да привлекат СССР към бойните действия в Азия след декември 1941 г. Много важен е разборът на дипломатическата терминология, използвана в документите на съюзниците, която е представена на с. 20 от дисертацията. През тази призма ясно се вижда съгласието на администрацията на президента Франклин Делано Рузвелт да получи подкрепата на Съветския съюз, дори срещу сериозни териториални отстъпки в Далечния изток и конкретно преминаването на Курилските острови в ръцете на комунистическата държава. Ялтенските договорености стават основа за претенциите на СССР и осъществяването на завоюването на днес спорните територии. В това отношение докторантът правилно подчертава промяната в позициите на САЩ, която се осъществява единствено като следствие от началото на Студената война и фактически означава отказ от вече поети задължения към съюзник в лицето на Москва.

Специален интерес представлява следващия абзац от изследването, който демонстрира обсъжданията в американското правителство във времето след смъртта на президента Рузвелт до включването на Съветите във войната.

След началото на бойните действия от страна на Червената армия, политическата ситуация в Източна Азия коренно се променя. В раздела от първата глава на дисертацията на М. Димитров, посветен на тази тема се вижда ясно, че още в този период военното ръководство на САЩ взема решенията си от гледна точка на бъдещо противопоставяне с Москва. Изводите, направени от докторанта са важни както за по-нататъшното повествование, така и за цялостното разбиране за историята на Студената война. Въпреки че и преди него има автори, които смятат, че началото на противопоставянето на Вашингтон и съветското

ръководство започва още преди края на глобалния конфликт, тук ясно са показани и анализирани конкретни примери за този процес. Тук, от с. 25 до с. 28, М. Димитров основава повествованието почти само върху документална основа, с което ясно аргументира своите позиции.

Следващата част от първата глава се занимава със запазването на Курилските острови от СССР и представя анексациите от страна на САЩ на Маршаловите, Каролинските и Марианските острови. Този аспект е важен за развитието на териториалния спор в бъдеще и показва лостовете, с които ще разполагат американските политици за спиране на опитите за урегулирането на отношенията между Токио и Москва. За мен, като изследовател на съветската история, много любопитна е следващата част от повествованието, която е пряко свързана с отношението на Съветския съюз към японските военнопленници. В нея са разгледани малко изследвани проблеми като използването им в индустрията и промяната на предварителните планове, което се осъществява под натиска на започващата Студена война.

Изключително детайлно във втората част на първата глава е представено развитието на двете гледни точки за следвоенното управление на островната империя. Сблъсъкът на съветската и американската визии довеждат до практическата липса на общ механизъм, който да контролира развитието на държавата по примера на тези осъществени в Европа. М. Димитров се е справил отлично в сложната материя на двустранните преговори и противоречивите решения, вземани от двете страни. В края на тази част той обстойно е разгледал работата на т. нар. Московска конференция от 16-26 декември 1945 г., на която в крайна сметка е постигнат компромис. Много добре е представено как един наглед успешен ход на съветската дипломация, всъщност не променя нищо толкова радикално, като контрола върху Токио, на принципа на фактическата окупация, остава в прерогативите на САЩ. В третата част на глава е засегнато самото функциониране на съюзническия контролен механизъм. Подробно са разгледани съветските документи, засягащи работата на Далекотоизточната комисия, като анализа е направен на базата на документи от руския външнополитически архив, обработени от автора, с. 59-60. Този пасаж е важен за разбирането на цялото повествование, защото очертава основните направления, по които работи съветската дипломация във времето до подписването на договора от Сан Франциско. В тази глава се разглеждат и направленията, които дават държавите победителки на развитието на вътрешната политика на Япония. Интригуващ абзац е свързан с изборите там, проведени на 10 април 1946 г. Познанията на М. Димитров по история на страната в предвоенния период му дават възможност тук (с. 65-67) да покаже преките промени, които се осъществяват под външен натиск и да обясни добре намесата в японските политически традиции. В тази част за пореден път е демонстриран стремежа на САЩ да запазят ключови управленски фигури свързани с военния период, като на практика се отказват от пълното провеждане на политиката на демилитаризация и денацификация, както и в Европа. Малко по-нататък в дисертация с. 79-85 е включена цяла отделна част, която отлично представя описания тук процес и го аргументира на документална основа.

В тази глава са представени и правните реформи – като създаването на новата Конституция и цялата рамка, която оформя бъдещето устройство на Япония. Отлично впечатление прави умението на докторанта да демонстрира различните възгледи на съветската и американската дипломатии, през тази сложна тематика, която е труднодостъпна и неразбираема за повечето европейски и западни автори. М. Димитров разглежда и ключови проблеми като възможностите на страната на изгряващото слънце да води своя външна политика и естествено въпроса за репарациите. Отлично впечатление прави пълния контекст на проблемите обхванати в тази глава като е намерен баланс между вътрешно и външно политическата тематика.

Все пак е добре да бъде обосновано разделянето в два пасажа на проблема с третирането на японските военнопленници от СССР. Освен това присъствието на китайската гледна точка към следвоенното развитие на Япония безспорно е важна, но отделянето на цял пасаж, макар и от 1 стр., според мен е ненужно.

В четвъртата подчаст на главата е представено изключително подробно появяването на японските териториални претенции към СССР. Интерес представляват документите, изготвени от японската администрация по въпроса веднага след края на войната. Те показват, че дори в сложната ситуация на окупация, политиките от Токио имат идеята да се борят за възвръщането на загубените територии. Главният проблем, който проличава още в тези книжа е обвързването на Курилските острови с териториите, попаднали под мандата на САЩ. Това ще се окаже и основния препъни камък за установяването на нормалните двустранни отношения със СССР на следващия етап.

В първата глава детайлно са разгледани и процеса по подготовката на мирния договор с Япония, както и самото провеждане на конференцията в Сан Франциско през 1951 г. Голям позитив на работата е представянето на позициите на американската, японската и съветската дипломатии, като са развити и нюансите на различните подходи, които се предлагат във всяка една от страните. Подробно е обяснено и изготвянето на проектодоговора, който в крайна сметка е подписан на конференцията през 1951 г.

Анализът на цялата информация, изложена в главата е отлично обоснован и добре разпределен като се свързва смислово с отделните пасажии. Докторантът демонстрира отлични умения по осмислянето на събраната и обработена информация. Безспорен принос в първата глава е изключително пълното представяне на позициите и на трите страни в процеса. За първи път се прави изследване, което безпристрастно да се опита да сравни различните позиции. Изключително интересен за мен е анализа на съветската външна политика като се прави разграничение между дипломатията на Сталин и Хрущов.

Втората глава е основната за цялата дисертация. Тя разглежда процеса на нормализация на дипломатическите отношения между СССР и Япония в периода от 1951 до 1956 г. Още в нейното начало се изнасят непознати на повечето специалисти твърдения, че първите опити за сближаване започват още веднага след провеждането на конференцията в Сан Франциско. Тезата е развита на базата на документи от Архива за външна политика на РФ, развита на с. 207 - 211 и показваща неформалните опити за контакти от страна на проамериканското правителство на Йошида в Япония.

Втората част на втората глава е свързана с промяната във външната политика на СССР като се проследява трансформацията още от края на управлението на Й. Сталин и по време на борбите след смъртта му. В нея се очертава и смяната на кабинета в Токио и сериозните политически размествания, които са предизвикани от това. Положително впечатление прави отличното познаване на японската реалност и представеното значение на отделните личности в кабинета на Хатояма Ичиро. Тук са представени и новите подходи, използвани от дипломатията на Н. Хрущов. Тази тенденция ясно личи през „случая Домницкий“, който е разработен на с. 247-253. Ключово място в главата заемат преговорите в Лондон през 1955 г. Тук са и много от приносите на работата на М. Димитров. Използването на непубликувани досега документи хвърлят нова светлина върху значението на тези преговори за понататъшното оформяне на двустранните отношения. Лондонският период се оказва подготвителен, но и създава позициите, на които ще се срещнат двете държави при провеждането на конференцията в Москва. В тази част е направена и много интересна връзка между вътрешнополитическите процеси в Япония, като сливането на консервативната партия през призмата на позицията към СССР. Оказва се, че политическият натиск идващ от САЩ и Съветския съюз има огромно значение за следвоенния живот на управляващите в Токио.

Проблематиката е допълнена и с преговорите по икономически въпроси като М. Димитров подробно представя ключовия риболовен проблем, който се обсъжда преди да се стигне до преговорите през 1956 г. Последните две подчасти на главата са посветени точно на тях. Отлично са очертани подготовката на делегациите, хода на разговорите и американската намеса с ултиматума на Дълес, за да не се допусне подписването на мирен договор. Много ценна е оценката на преговорите в Москва, направена от М. Димитров. С този анализ той показва умело боравене с представената документална основа и безпристрастно разглеждане

на проблематиката като не се притеснява да оборва и допълва вече съществуващите историографски позиции.

Последната глава на дисертацията е занимава с периода от 1957 до 1960 г. Това е време на ново противопоставяне между Япония и Съветския съюз. То е продиктувано от силния американски натиск върху Токио и промяната на международната конюнктура в този период. Това влияние се усеща и в средите на управляващите в СССР. Въпреки очакванията за сближаване след съвместната декларация от 1956 г., отново са засегнати риболовните и търговските въпроси. По-късно към тях се добавят и спора за плаването в залива Петър Велики, проблемите с японските военнопленници и въпроса за ядреното разоръжаване. Основната причина за задълбочаването на противоречията е подновяването на договора за сигурност между Вашингтон и Токио и притеснението на Москва, че територията на източната ѝ съседка може да бъде използвана като плацдарм за нападение. Задълбочаването на противоречията между Хрущов и Кенеди и свалянето на американския U-2 над съветска територия още повече усложняват и без това напрегнатите контакти с островната империя.

Заклучението на дисертацията съвсем логично изкарва на преден план само основната част от изводите, които са направени на базата на анализа в изложението. Така в самото повествование са представени и разгледани изключително много проблеми, а финалната част е само логичен синтез на всички въпроси засегнати от автора. На база на казаното по-горе твърдя, че докторската теза на М. Димитров е напълно завършено научно изследване, което трябва да бъде публикувано като монография. То допринася за разбирането не само на между държавните отношения в Източна Азия веднага след края на Втората световна война, но и представя дълбоко вътрешната политика в Токио, Москва и дори Вашингтон. Въвеждането в употреба на нови непубликувани съветски и японски документи е допълнителен принос като доказва значението на външния поглед при изследването на проблематика свързана със съвременната история. Постигнатото от М. Димитров като научен резултат има приносно значение не само в български, но и международен мащаб.

Към основната част от неговата работа трябва да се добавят и четирите научни статии, които той е публикувал в периода на своята работа. Те допълнително разширяват рамките на неговата експертиза и показват умението му като историк да се справя с проблеми, които не са част само от кръга на неговите тесни интереси.

Поради всички причини изброени по-горе предлагам на Мартин Милчев Димитров да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по научно направление 2.2. История и археология.

14. 06. 2018 г.

доц. д-р Александър Сивилов